

KELLENA TAHAB MARKUS JEESUST ESITLEDA?¹

Peeter Roosimaa

Käesolevas artiklis käsitletakse Markuse evangeeliumi sissejuhatuses (Mk 1:1–13) olevaid jutustusi, lähtudes evangeeliumi kui antiikteose kirjanduslikest eripäradest. Kuna antiikajal koostati raamatute algusi väga hoolikalt, nii et sinna koondatud info pidi olema võti kogu järgneva mõistmiseks, siis on ka Markuse evangeeliumi alguslugudel programmi-line tähendus² ning on põhjust just sealt küsida autori eesmärki, kellena soovis tema Jeesust esitleda.

Üsna levinud on pealkirjastada Markuse evangeeliumi alguslood järgmiselt: „Ristija Johannese jutlus“ (Mk 1:2–8); „Jeesuse ristimine“ (Mk 1:9–11); „Jeesust kiusatakse kõrbes“ (Mk 1:12–13).³ Nii võiks alguslugudest mõista, et Jeesuse tegevus kasvas välja Ristija liikumisest. Jeesuse ristimine on vaadeldav pühendumisriitusena, kõrbekiusatused proovikatsumustena. Kas selline võis olla ka Markuse nägemus? Kuidas peaksid evangeeliumi lugejad mõistma, mida neile eriti tahetakse näidata, kus on mingi loo kõrgpunkt või põhiline sõnum? Kas neile lugudele võiks leida sobivamaid pealkirju? Kuidas saavutada, et lugejad autori eesmärgist

¹ Artikkel on kirjutatud ETF-i grandi 6754 toel.

² Adolf Pohl, *Das Evangelium des Markus* (Wuppertal: R. Brockhaus Verlag, 1986), 44.

³ Vt nt Piibel. Vana ja Uus Testament (Tallinn: Eesti Piibliselts, 1997). Toon siin mõned pealkirjade variantide näited: O. Tärk pealkirjastab: Teevalmistaja; Jeesuse ristimine; Jeesuse kiusatus (Osvald Tärk, *Markuse evangeeliumi seletus* (Tallinn: Logos, 1993), 5); W. Grundmann pealkirjastab: Der verheißene Wegbereiter; Die Taufe Jesu; Jesu Versuchung (Walter Grundmann, *Das Evangelium nach Markus*. 10. Aufl. Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament, II Das Evangelium nach Markus (Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1989), VII); J. Gnilka pealkirjastab: Die Wirksamkeit Johannes des Täufers; Die Taufe Jesu; Die Versuchung in der Wüste (Joachim Gnilka, *Das Evangelium nach Markus* (Leipzig: St. Benno-Verlag, 1980), 7); Teisiti pealkirjastab A. Pohl: Die Ankündigung des Kommenden durch den Täufer; Die Beglaubigung Jesu nach der Taufe durch die Himmelsstimme; Die Bewährung Jesu gegenüber dem Satan (Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 5.)

õigesti aru saavad? Või teisiti sõnastades: mida on autor teinud, et lugejad tema eesmärgist õigesti aru saaksid?

Veel olen korduvalt kuulnud ja lugenud ütlust, et algkoguduses räägiti pärimusi Jeesusest, lähtudes tema ülestõusmisest; et kogu Jeesuse elule, kuulutusele, õpetusele ei vaadatud mitte maise Jeesuse, vaid tema kui Ülestõusnu seisukohalt, mis andis evangeeliumide lugudele oma tähendusvarjundi.⁴ Kas nõnda toimis ka Markus? Kas ei soovinud Markus pigem kohe oma teose alguses selgelt näidata, kes on siin maa peal inimesena tegutsenud Jeesus?

Teatavasti kirjutas Markus oma teose eelkõige paganatest (paganakristlastest) lugejatele, kelle mõttemaailma oli mõjutanud oma aja poliitism. Kelleks võiksid sellised inimesed Jeesust pidada, kui nad hakkavad lugema, et too tervendas haigeid ja ajas välja deemoneid, äratas üles isegi surnuid? Veel oli ta rahvast imepäraselt söötud, järvel tormi vaigistanud, ka vee peal kõndinud. Ja kõige lõpuks tõusis ta ka ise surnuist üles. Evangelistil oli mure, et Jeesusest võidakse valesti aru saada. Et teda võidakse pidada mingiks vägilaseks, kes on vägevam kui antiikaja mütoloogilised vägilased kokku, või et ta on ainult näiliselt inimene. Selle kõige vältimiseks oli tarvis kohe teose alguses anda lugejale õige vaatekoht ja selgelt näidata, kes Jeesus on.

MARKUSE ALGUSLUGUDE PIIRITLEMINE⁵

Lõigu Mk 1:14-15 kuuluvus

Esmaseks ülesandeks on piiritleda Markuse evangeeliumi alguse programmiline osa. Nimelt on vaidlusaluseks küsimuseks, kas evangeeliumi autoripoolne vahekokkuvõte Mk 1:14-15 kuulub ka alguslugude juurde või mitte. Sisulisest seisukohast vaadatuna on võimalikud mõlemad variandid.⁶

⁴ Nt G. Theißeni ja A. Merzi järgi esitleti Jeesust pärast ülestõusmist kui uue inimkonna prototüüpi: „1. Jesus wird als Prototyp einer neuen Menschheit dargestellt“; Gerd **Theißen**, Annette **Merz**, *Der historische Jesus. Ein Lehrbuch*. 3. Aufl. (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001), 484.

⁵ Vt ka Peeter **Roosimaa**, „Markuse evangeeliumi eripärast“ – *Usuteaduslik Ajakiri*, 55 (1/2006), 40–57.

⁶ Teoloogide hulgas lahknevad arusaamad, kas Mk 1:14-15 kuulub eelneva või järgneva osa juurde. Neid salme alguslugude juurde kuuluvaks peavad nt W. Eckey (Wilfried

Kui Mk 1:14-15 vaadelda eelnenud lugude kokkuvõttena, siis selle kohaselt võiks eelneva mõtte olla näidata, et Jeesus alustas oma tegevust Johannese ristimistegevuse raames, tema enda ristimine oli pühendusriitus, kõrbekiusatused olid tema proovikatsumisteks. Nüüd on siis kõik valmis ja Jeesus võib hakata avalikult kuulutama. W. Grundmanni järgi lõpevad alguslood läheneva jumalariigi proklamatsiooniga.⁷ Mk 1:14-15 kompositsioonilise kuuluvusega on põhjalikult tegelenud ka Christian Rose.⁸ Tema näeb Markuse alguslugudes Ristija Johannese ja Jeesuse narratiivset paralleelsust. Selle loogika järgi kuuluvad ka Mk 1:14-15 alguslugude juurde.⁹

Kuid Mk 1:14-15 võib olla ka autori sissejuhatuseks järgnevale, st lugeja tähelepanu suunatakse nägema järgnevat. Selle kohaselt alustas Jeesus oma kuulutust nõnda, et kutsus esmalt enda juurde mõned jüngrid, läks Kapernauma sünagoogi ja õpetas. Jeesuse tegevust saatsid mitmesugused tunnustähed, millest esimene oli inimesest deemoni väljaajamine. Kuuldus Jeesuse kuulutusest ja tunnustähedest levis kogu Galileas. Kuidas aga mõista eelnevat, selle kohta Mk 1:14-15 teavet ei anna.

Kas on võimalik kindlaks teha, kumb variant võiks vastata autori taotlusele?

Kui tänapäevaste tekstide puhul oleme harjunud, et nii kirjavahe-märgid kui ka kirjapilt (sõnavahed, taandrida, erinevad kirjatüübid, peal-kirjad jne) liigendavad teksti sõnadeks, lauseteks, lõikudeks, alapeatük-kideks, peatükkideks jne, siis tollal ei tuntud veel ei sõnavahesid ega kirjavahemärke, samuti lugude sellist alapealkirjastamist nagu tänapäe-vastes piibliväljaannetes. See tähendab, et toime tuli tulla mitmesuguste stilistiliste vahenditega. Lugeja või vastavalt etteloeetu kuulaja pidi tähele panema küll fraaside erinevaid algusi, küll ajalisi ja geograafilisi iseärasusi jne. Tegelikult antiikaja inimesed olidki harjunud neid formaalseid

Eckey, *Das Markusevangelium. Orientierung am Weg Jesu. Ein Kommentar* (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1998), 53), seda meelt on ka J. Gnllka (Gnllka, *Das Evangelium nach Markus*, 39), A. Pohl aga neid salme alguslugude juurde kuuluvaks ei pea (Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 44).

⁷ W. Grundmann ütleb: „Der Prolog des Evangeliums schließt ab mit der Proklamation der unmittelbaren Nähe des Gottesreiches“ (Grundmann, *Das Evangelium nach Markus*, 47).

⁸ Christian **Rose**, *Theologie als Erzählung im Markusevangelium. Eine narratologisch-rezeptionsästhetische Untersuchung zu Mk 1,1–15. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament*, 2. Reihe, 236 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2007), 63 jj.

⁹ *Ibid.*, 64 jj.

stilistilisi tunnuseid märkama ja arvestama.

Vaadeldav tekst algab pealkirjaga (Mk 1:1).¹⁰ Pärast sissejuhatavat viidet pühakirjale (Mk 1:2-3) algab esimene lugu. Uue jutustuse alguse markeerimiseks on kasutatud mitmesuguseid aligusfraase. Esimene lugu algab fraasiga: ἐγένετο Ἰωάννης = *Oli Johannes* (Mk 1:4)¹¹. Teine ja kolmas lugu algavad και-га: Καὶ ἐγένετο = *Ja sündis* (Mk 1:9) ja Καὶ εὐθὺς = *Ja kohe* (Mk 1:12). Kolmandale loole järgnev Markuse vahekokkuvõtte ehk kommentaar algab aga teistmoodi: Μετὰ δὲ = *Aga pärast (Johannese üleandmist ...)* (Mk 1:14). Selline aligusfraas mõjub piiri tõmbavalt. Ühtlasi toob ta eelnevaga võrreldes sisse ka ajalise piiri: *Aga pärast ...*

Toon veel näiteid erinevatest aligusfraasidest. Mk 1:16-le järgnevad lood kuni järgmise vahekokkuvõtte Mk 1:32 algavad kõik jällegi και-fraasidega. Kui vaadelda järgnevat vahekokkuvõtet Mk 1:32–34, mis algab fraasiga Ὁψίαις δὲ γενομένης = *Aga õhtu jõudes*, siis see võtab kokku päeva eelnenud sündmused, ka jääb see Mk 1:21–39 esitatud ühe ööpäeva raamides toimunud lugude hulka. 4000 söötmise loo algust markeeriv Ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις = *Neil päevil, kui taas oli koos suur rahvahulk...* (Mk 8:1) osutab järgnevalt toimuvale. Jeesuse passioonilugu algab ajalise konstateeringuga: ἦν δὲ τὸ πάσχα = *Oli aga paasa* (Mk 14:1). Alles selle lause lõpus olev ajamäärus μετὰ δύο ἡμέρας = *kahe päeva pärast* osutab järgnevale.

Nagu näha, ilma και-ta ajamäärusega fraasist üksi ei piisa, et mõista, kas vaadeldav kokkuvõtte (Mk 1:14-15) kuulub eelneva või järgneva juurde. Küll räägib viimase kasuks Mk 1:14 täpsustus: *Aga pärast Johannese üleandmist*, st et selles salmis kirjeldatavad sündmused toimuvad alles siis, kui Johannese töö oli juba lõppenud, neil ei ole seost Johannese ristimisega. Samuti toetab seda sündmuste toimumise asukoha muutus. Kui enne oli geograafiliseks märksõnaks kõrb (vt Mk 1:3,4,12,13), siis alates Mk 1:14 märksõna *kõrb* puudub, kogu järgnev sündmustik toimub Galileas. Pean põhjendatuks, et Mk 1:14-15 aluslugude juurde ei kuulu ja jääb alljärgnevast vaatlusest välja.

¹⁰ Vt G. Arnold, „Mk 1,1 und Eröffnungswendungen in griechischen und lateinischen Schriften“ – *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums*, 68 (1977), 123–127.

¹¹ See fraas on sõltuvas seoses Mk 1:2 aligusfraasiga Καθὼς γέγραπται.

Mk 1:4–13 lugude omavaheline suhe

Nagu öeldud, on tava Markuse evangeeliumi alguslugusid pealkirjastada „Ristija Johannese jutlus“ (Mk 1:2–8); „Jeesuse ristimine“ (Mk 1:9–11) ja „Jeesust kiusatakse kõrbes“ (Mk 1:12–13). Järgnevalt soovin hinnata, kas need lood on ikka üksteisest nii sõltumatud, nagu nimetatud pealkirjadest võiks järeldada, või moodustavad nad ühtse lugude ploki, mida tuleks kindlasti koos vaadelda.

Kui vaadata Markuse evangeeliumi tervikuna, siis on näha, et selles on pärimusmaterjal esitatud süstematiseerituna. Mitu järjestikust lugu moodustavad suuremaid sisutervikuid. Nii on Mk 1:21–45 koondatud mitmesugused haigete tervendamise lood, Mk 2:1–3:6 vaidlussündmused, Mk 4:1–34 tähendamissõnad, Mk 4:35–5:43 erinevad imelood; alates Mk 11 kirjeldatakse Jeesuse elu viimaseid päevi. Lugude süstematiseerimine võis toimuda ka muude, näiteks geograafiliste tunnuste alusel (Mk 1:14–9:50: sündmused Galileas ja sellega piirnevatel aladel; Mk 10–13: sündmused Judeas ja Jeruusalemmas; Mk 7:24–37: sündmused teekonnal). Mk 1:21–39 lood on esitatud ühe ööpäeva raamides toimunuina. Sündmused algavad hingamispäeva hommikul sünagoogi minekuga (Mk 1:21). Mk 1:32 räägib öhtusest päikeseloojangujärgsest ajast. Mk 1:35 kohaselt läks Jeesus uue päeva hakul enne valget palvetama. Alanud päeva hommikupoolikul kohtus ta oma jüngritega ja teatas neile otsusest minna mujale (Mk 1:36–38). Markuse evangeelium ei ole mingi üksiklugude kogum, vaid hästi läbimõeldud struktuuriga teos, mis juba oma ülesehitusega suunab lugejat nägema asju teatud kindlast vaatekohast.

Markuse evangeeliumi alguslood on üsna erinevad, mis suuliste pärimustena levisid ilmselt rohkem või vähem iseseisvalt. Näitamaks, et kõik need kuuluvad kokku ja et neid tuleb vaadelda koos, lähtudes mingist ühtsest vaatekohast, kasutab autor märksõna *kõrb* (vt Mk 1:3,4,12,13): kogu sündmustik toimub kõrbes, kuigi näiteks Jordani orgu, kus toimus ristimine, vaevalt kõrbeks saab nimetada. Siin ei ole tegu geograafia-alase võhiklikkuse, vaid taotlusega siduda need lood omavahel. Seejuures tasub panna tähele, et märksõna *kõrb* esineb alguse kaks korda (salmides 3 ja 4) ning lõpus kaks korda (salmides 12 ja 13), moodustades raamistuse, milles need kolm lugu asuvad. Mk 1:2–13 kokkukuuluvust rõhutab ka järgnevaga (Mk 1:14–15) selge piiri tõmbamine, samuti see, et nii teine kui ka kolmas lugu algavad kai-fraasiga.

Kõike eelnevat arvestades pean põhjendatuks vaadelda Mk 1:2–13 lugusid koos ja otsida neist ühtset vaatekohta, millest lähtudes soovis autor alguslugusid näidata.

MK 1:2–13 LUGUDE PÕHISÕNUMID

Esimene lugu Mk 1:2–8

Selle loo sissejuhatuse moodustavad salmid 2-3. Neis on viide prohvetite ennustustele: „Nõnda nagu on kirjutatud prohvet Jesaja raamatus: „Vaata, ma saadan sinu palge eele oma käskjala, kes valmistab su teed. Hүүdja hää on kõrbes: Valmistage Issandale tee, tehke tasaseks tema teerajad!“”.

Esmalt on siin üleskutse vaadata. Jumal soovib midagi näidata või kedagi esitleda. Seejärel räägitakse siin teevalmistajast, kelles võib ära tunda Ristija Johannese, ühtlasi osutatakse ka sellele, kelle tulekuks Ristija teed valmistab. Tulemas on taevane ülik, Issand, kelle saabumise tarvis Jumal oma teevalmistaja läkitab. Adolf Pohl juhib tähelepanu, et seost Καθώς (s 2) ... ἐγένετο (s 4) sobiks siin tõlkida põhjendava seosena, seega mitte skeemi järgi: *nagu ... nii*, vaid pigem põhjenduse–järelalusena: *kuna ... seepärast*.¹² Seega võiks tõlkida: **Kuna on kirjutatud prohvet Jesaja raamatus: “Vaata, ma saadan...”, seepärast sündis...** Kuna see oli Jumala plaan, siis käskjalg ka väljus. Kuna see on Jumala plaan, siis, sõltumata kõigest, taevane ülik tuleb! Miski ei saa seda takistada.

Järgnevates salmides (s 4–8) on juttu põhiliselt kahest isikust: Ristija Johannesest ja temast, kelle tulekut Johannes ette valmistab ja keda selles kontekstis on hakatud nimetama lihtsalt Tulijaks (*der Kommende*). Kuigi pikemalt on juttu Ristijast, on kogu lõigu rõhuasetus siiski ühemõtteliselt Tulijal.¹³ Et seda eriti esile tuua, kasutab autor lisaks pärimusmaterjalile ka stilistilist võtet, mida on hakatud kutsuma sahteltehnikaks (*Technik der Schachtelkomposition*¹⁴) või sahteldamiseks (*Verschachtelung*¹⁵). Meetod

¹² Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 46.

¹³ Vt *ibid.*, 54.

¹⁴ Nt Rudolf **Pesch**, *Das Markusevangelium*, I. Teil: Einleitung und Kommentar zu Kap. 1,1-8,26. 5. Aufl. Herders theologisches Kommentar zum Neuen Testament, Bd. II (Freiburg, Basel, Wien: Herder, 1989), 221.

¹⁵ Nt Josef **Ernst**, *Das Evangelium nach Markus*. Regensburger Neues Testament, Hg. J. Eckert und O. Knoch (Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1981), 324.

seisneb selles, et autor alustab mingit jutustust, siis katkestab selle ja esitab vahepeal hoopis teise loo. Viimase lõppedes kõneleb autor lõpuni ka varem alustatu. Nii on vahepealne lugu nagu oma pesasse lükatud sahtel.¹⁶

Ristija Johannese tegevuse kirjeldus ja kuulutus on salmides 4-5 ja 7-8. Siia vahele on nagu sahtel asetatud ütlus Johannese välimuse ja söömise kohta (s 6: „Ja Johannese riided olid kaamelikarvadest ja ta niuete ümber oli nahkvöö ning ta sõi rohutirtse ja metsmett“), mis moodustas ilmselt iseseisvalt levinud pärimuse või osa pärimusest.¹⁷ Sellise võtte abil tuleb autori soovitud põhisonum kõige mõjuvamalt esile: „Ja ta kuulutas: „Pärast mind tuleb minust vägevam, kelle jalatsipaelagi ma ei kõlba kummardudes lahti päästma. Mina ristin teid veega, aga tema ristib teid Püha Vaimuga.“” (s 7 ja 8).

Vaadeldavas loos ei nimeta Johannes Tulija nime, ka ei kasuta ta tema iseloomustamiseks ühtki tiitlit. Näib, et viimaseid Johannes Tulija isiku suuruse kirjeldamiseks lihtsalt ei leidnud – iga ametinimetuse või tiitli olnuks liig jõuetu. Selle asemel tarvitas Johannes lihtsalt elupilti juudi koolist. Õpilane oli kohustatud teenima oma rabi igasugustes praktilistes töödes, välja arvatud jalatsipaelte lahtisõlmimine, kui rabi tuppä tuli.¹⁸ W. Grundmann lisab, et enne kui preester läks pühamusse, võttis tal jalatsid lahti templiori, kes aga kuulus nende ebapuhaste isikute hulka, kelle eba-

¹⁶ Põhjalikumalt käsitlust vt Peeter **Roosimaa**, „Sahteltehnika Markuse evangeeliumis“ – *Akadeemia*, 5 (1999), 1019–1029.

¹⁷ R. Peschi arvates on Markuse-eelses Ristija-pärimuses (Mk 1:2-8) koos kaks erinevat traditsioonikatket (salmid 2a. 3–6; 7-8), mida redaktsiooniliselt täiendati ja töödeldi. Rudolf **Pesch**, „Anfang des Evangeliums Jesu Christi. Eine Studie zum Prolog des Markusevangeliums (Mk 1,1–15)“ – *Das Markus-Evangelium*. Hg. Rudolf Pesch. Wege der Forschung, Bd. 411 (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1979) 311–355, 323. W. Grundmanni järgi on siin tegu kahe traditsiooni katkega: salmid 2a.3–6 ja salmid 2b,7,8 (Grundmann, *Das Evangelium nach Markus*, 34 jj). Minu arvates moodustavad jutustuse terviku Mk 1:4-5 ja 7-8, kusjuures salmis 7 nimetatud kuulutas (imperfekt) toob loogilise jätkuna salmis 4 nimetatud kuulutades (preesensi partitsiip) olemuse täpsemalt esile. Et salm 6 moodustab iseseisva pärimuse, nähtub selle algusfraasist. Salm 4 algab algusfraasiga: ἐγένετο Ἰωάννης..., sarnase algusfraasiga algab ka salm 6: καὶ ἦν ὁ Ἰωάννης. Ma ei näe põhjendust, miks ühe loo piires tuleks algusfraasi niimoodi korrata, küll aga on see mõistetav sahteltehnika puhul.

¹⁸ Hermann L. **Strack**, Paul **Billerbeck**, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, 7. Aufl. Bd. 1 (München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1978), 121.

puhtust ei saanud kõrvaldada ka mitte viimnepäev.¹⁹ Seega näitas Johannes, et ka kõige madalam orjatöö on liiga väärikas, et tema võiks seda taevasele saadikule osutada.²⁰ Kuid veelgi suurema erinevuse toob esile ristimine. Johannese volitused piirdusid üksnes veeristimisega, taevasel saadikul aga pidi olema meelevald ristida Püha Vaimuga.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et esimese loo peamiseks mõtteks või loo suundumuseks on Tulija kui taevase üliku esitlemine Ristija Johannese poolt.²¹ Ühtlasi pean täiesti põhjendatuks W.-D. Zimmermanni seisukohta, et Jeesus vajab oma tegevusele legitiimsust. Seda ei saanud ta ise pakkuda – ei oma imede, sõnade ega elusaatusega. See teadmine pidi tulema väljastpoolt, vanadelt prohvetitelt ja Ristijalt, kes prohveteid tõlgendas. Ka Johannes võis eksida, kuid siis on võimalik kontrollida, kas ta eksis või ei.²²

Teine lugu Mk 1:9–11

Teine lugu algab sõnadega: *Καὶ ἐγένετο ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ...* = „Neil päevil sündis, et Jeesus tuli Naatsaretist Galileamaalt ja Johannes ristis ta Jordanis” (s 9). Sellele järgneb taevase ilmutuse kirjeldus. Mis peaks olema selle loo mõte? Kas see, et lausa tundmatust paigast – Naatsaret oli nii tähtsusetu, et tuli lisada suurema koha nimi Galilea – tuleb keegi tundmatu Jeesus, üks paljude teiste Jeesuste hulgast (nimi Jeesus oli tolal väga levinud), midagi aimamata Jordani äärde, saab seal ristitud veega ja – oh üllatust! – ka Vaimuga ning temast saab Vaimuga täidetud Jumala Poeg?

Niisugune ei paista evangelisti mõte küll olevat. Kogu eelnev esitlus räägib selle vastu.²³ Salm 9 moodustab siin sissejuhatuse järgnevale ilmu-

¹⁹ Grundmann, *Das Evangelium nach Markus*, 38.

²⁰ Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 54.

²¹ Nt W. Grundmann vaatleb seda lugu töötatud Teevalmistaja seisukohalt. „Die knappe Form läßt erkennen, daß Markus den Bericht von Auftreten und Wirksamkeit des Täufers unter einem bestimmten Gesichtspunkt gestaltet.“ Grundmann, *Das Evangelium nach Markus*, 34 jj. J. Gnilka vaatleb seda ainult pisut teisiti, Ristija Johannese tegutsemise seisukohast. Gnilka, *Das Evangelium nach Markus*, 40-49.

²² Wolf-Dieter Zimmermann, *Markus über Jesus. Das Evangelium für unsere Tage interpretiert* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1970), 15.

²³ Vt Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 58.

tusloole. Ilmselt on see sissejuhatus teadlikult nii tagasihoidlikus sõnastuses, et nõnda, eitamata Jeesuse maist päritolu ja tema ristimist, oleks kogu tähelepanu suunatud taevasele ilmutusele ja selle sõnumile: „Ja veest välja tulnud, nägi ta kohe taevast avanevat ning Vaimu kui tuvi laskuvat tema peale. Ja taevast kostis hääl: „Sina oled mu armas Poeg, sinust on mul hea meel!”” (s 10-11). Rudolf Pesch ütleb, et ilmutusstseenis esitletakse Johannese ristitud Jeesust kui Vaimuga varustatud messialikku Jumala-poega.²⁴ Ka Joachim Gnilka näeb siin Jeesuse esitlemist ja seda, et lugeja peab kohe algusest peale selgelt teadma, kes Jeesus on.²⁵ Vaimu tuvisarnane laskumine Jeesusele ei tähendanud, et Jeesus oleks ristimisel saanud Püha Vaimu (tema ise oli see, kes pidi ristima Püha Vaimu ja tulega), vaid tegemist oli Jeesuse esitlemisega, kusjuures tuvi kandis endas sümboolset sõnumit.²⁶ 1Ms 8:11 kohaselt tõi tuvi noka vahel õlipuu halja lehe, mis kinnitas, et veeuputus on lõppenud; ühtlasi oli tuvi ohvrilind (3Ms 5:7 jt). Seega – nimetatud lühikese loo eesmärgiks pole rääkida Jeesuse ristimisest, vaid taevast esitleb Jeesust kui Jumala erilist (ὁ ἄγαπητός) poega, kes toob sõnumi Jumala kohtuaja lõppemisest²⁷ ja kelle enda eluohver on aluseks Jumala armuandmisele ning uue lepingu sõlmimisele. Nii esimese kui ka teise loo ühiseks motiiviks sobib väga hästi Jeesuse esitlemine. Nüüd toimub tema esitlemine taeva poolt.

Teine lugu ei näita Jeesuse ristimist pühendumisriitusena, vaid selles esitletakse Jeesust Jumala pojana.

Kolmas lugu Mk 1:12-13

Võrreldes esimeste värvikate lugudega võib kolmanda, kõige lühema loo tähtsus lugejale justkui märkamatuks jääda. Kuidas äratada tähelepanu – nüüd tuleb siiski veel midagi väga olulist, mida ei tohi maha magada?

²⁴ Pesch, „Anfang des Evangeliums Jesu Christi“, 329. A. Pohl räägib siinkohal millegi seni varjatud demonstreerimisest. Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 60.

²⁵ Gnilka, *Das Evangelium nach Markus*, 58.

²⁶ Teisiti nt W. Grundmann, kelle arvates Jeesus võttis vastu Vaimu. „Nicht aus dem Taufwasser, sondern aus dem Himmel empfängt Jesus den Geist, mit dem er taufen soll.“ Grundmann, *Das Evangelium nach Markus*, 41 jj. J. Gnilka näeb kogu ristimisloos Jeesuse kutsumist. „Die Berufung ergeht durch eine väterliche Stimme aus dem Himmel (...), der Berufene empfängt den Geist, um Offenbarung und Erkenntnis zu vermitteln“, Gnilka, *Das Evangelium nach Markus*, 53.

²⁷ Selliselt ka A. Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 60.

Jutustuse suulisel edasiandmisel kasutatakse rõhutamiseks küll helikõrgust ja -tugevust, küll pause jms, kuid kirjaliku teksti puhul pole see võimalik. Kuna tol ajal puudusid ka kirjavahemärgid, kasutati tähelepanu võitmiseks muid võtteid. Kolmas lugu algab fraasiga *Και εὐθὺς*. Markuse evangeeliumis ei esine väljend *καὶ εὐθὺς* enamasti oma rahvapärasuses kasutuses, seda eriti esimeses peatükis. Markuse evangeeliumi alguslugudes on *εὐθὺς* (tähendab *otsekohe*) tähelepanu äratavaks märksõnak. Siin ei ole mõeldud niivõrd sündmuste toimumise kiirust kui just asjaolu, et nüüd järgneb midagi väga olulist.²⁸ Selline tähendus on sellel märksõnal ka eelmises loos (Mk 1:10). Lisaks eelöeldule näitab oma artiklis Paul Katz, et Markuse evangeeliumis asendab see väljendit „ja vaata”.²⁹ Selle päritolu Markuse evangeeliumis võiks olla seotud heebreakeelse jumalateenistusega Jeruusalemma/ Judea kogudustes.³⁰ Täendusrikas on siin side LXX 1Ms 15:4-ga. 1Ms 15 oli algkristlaste üheks võtmetekstiks, seda seoses Abrahami teoloogiaga. Paljudel juhtudel on näha, et see väljend soovib osutada Jumala tegutsemisele.³¹ Selliselt võiks nii teises kui ka kolmandas loos näha viidet Jumala-poolsele ilmutusele. Koos salmis 2 oleva ütlusega *ja vaata* moodustavad nad ühe esitlemise terviku.

Veel kõidab tähelepanu mõneti ebatavaline väljend *ἐκβάλλει*, mis otseses tõlkes tähendab ‘heidab välja’. Seega oleks otsene tõlge: *Ja otsekohe Vaim heidab ta välja kõrbe*. Paralleellugudes Matteuse ja Luuka evangeeliumis ei olnud lugeja tähelepanu pälvimisega sellist probleemi, seepärast on seal kasutatud ka palju loomulikumaid ütlusi. Matteuse evangeeliumis on öeldud, et *Vaim viis* (ἀνήχθη) Jeesuse kõrbe (Mt 4:1), Luuka evangeeliumis, et *Püha Vaim juhtis* (ἤγετο) Jeesuse kõrbe (Lk 4:1). Lisaks väljendi ebatavalisusele on Markuse tekstis muudetud ka jutustamise ajavormi. Lugude

²⁸ Vt *ibid.*, 57.

²⁹ „Der Satzeinleiter „und siehe“ (w^hinnè) fehlt im Markusevangelium nicht, sondern wird dort durch die septuagintagriechische Wendung ‘KE’[καὶ εὐθὺς]wiedergegeben, Paul Katz. „Die Wiedergabe des biblischen Satzeinleiters “und siehe” (w^hinnè) im Markusevangelium als theologisches Problem” – *Theologische Zeitschrift* (Basel) 55 (1999), 57-75, 61.

³⁰ *Ibid.*, 60, 68.

³¹ „In diesem Evangelium geht es um den Jesus, welchen Gott entsprechend der in Röm 4 ausgelegten Abrahamstheologie aus Gen 15+17 vom Tode auferweckt hat und durch welchen Er den Abrahamsbund auf die Völker der Welt ausdehnt”, *ibid.*

pajatamisel kasutati tavaliselt minevikuaegu aoristi ja imperfekti.³² Kui nüüd autor korraga preesensit tarvitas (*praesens historicum*), äratas see kohe tähelepanu.

Vaadeldava, väga napolisõnalise loo puhul on oluline teada, millised ütlused selles moodustavad peamõtte, millised tausta. Siin aitab tähelepanek, et jutustuse peamõtte liigub mööda tegusõnade finiiitseid vorme, kõrvalmõtte on antud edasi partitsiibi vahendusel. Sellest lähtudes moodustavad peamõtte, ühtse tervikpildi neli ütlust: Vaim heidab Jeesuse välja kõrbe, Jeesus oli kõrbes 40 päeva, ta oli metsloomade seas, inglid teenisid teda. Neist ütlustest tuleks otsida kogu loo ideed. See, et kõrbes Jeesust ka kiusati, on esitatud kõrvalmõttena.³³ Kui vaadelda seda lugu Jeesuse kiusatuste seisukohalt,³⁴ siis ei ole siin tähelepanu suunatud mitte niivõrd kiusatustele, kui just võidule – Jeesus väljub neist võitjana.³⁵ Jeesus võidab kiusatused nagu „uus Aadam“.³⁶ Sellest lähtudes võiks kolmanda narratiivi pealkirjaks olla *Jeesuse võit saatana üle*.³⁷ Kuid see pealkiri ei väljenda kolme loo ühist suundumust. Samuti arvan, et Jeesuse kui „viimase Aadama“ (kasutades apostel Pauluse sõnu 1Kr 15:45) võitu saatana üle tuleks vaadelda kogu tema elu seisukohalt. Kolmanda loo keskseks mõtteks ei ole mitte Jeesuse kiusamine või kiusatused (erinevalt Mt 4:1-11 või Lk 4:1-13), vaid tegemist on pildiga paradiisist – nii nagu Eedeni aias, valitses ka siin rahu loomade ja loodusega, samuti toimus suhtlemine, kuid siia kuulusid ka täiesti reaalsed kiusatused.³⁸ Seega võib kolmandas

³² Aegade kasutuse kohta vt nt Gottfried **Steyer**, *ΠΡΟΣ ΠΗΓΗΝ ΟΔΟΣ. Handbuch für das Studium des neutestamentlichen Griechisch. Bd. 2. Satzlehre des neutestamentlichen Griechisch* (Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1972), 54–59.

³³ Enamasti vaadeldakse seda lugu just Jeesuse kiusatuste seisukohalt, vt nt Grundmann, *Das Evangelium nach Markus*, 46-47. Ilmselt tehakse seda Mt 4:1–11 ja Lk 4:1–13 mõjutusel.

³⁴ Selliselt ka J. Gnilka. Tema arvates võib oletada, et kiusatused on motiveeritud kristoloogiliselt, „also auf die messianische Amtsausübung bezogen ist“. Gnilka, *Das Evangelium nach Markus*, 57.

³⁵ Vt *ibid.*, 63 jj.

³⁶ R. Pesch näeb siin Aadama tüpoloogiat. Pesch, „Anfang des Evangeliums Jesu Christi“, 330. Uues Testamendis on Kristust Jeesust Aadamaks nimetatud Pauluse poolt. 1Kr 15:45 nimetab Paulus Kristust viimseks Aadamaks, muidugi võib teda nimetada ka uueks Aadamaks, nagu Pesch seda teeb.

³⁷ Selliselt Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 63.

³⁸ *Ibid.*, 66.

loos näha Aadama tüpoloogiat.³⁹ Jeesust esitletakse kui „viimast Aadamat“, kes võib esindada inimkonda. Kuna selles loos lähtus tegevuse initsiatiiv Pühalt Vaimult, siis võiks seda pealkirjastada: Jeesuse esitlemine Püha Vaimu poolt.

Eksskurss: Aadam-Kristus-tüpoloogiast

Olgu siinkohal lühidalt öeldud, et Uues Testamendis tuleb Aadama tüpoloogia esile Pauluse kirjades. 1Kr 15:45 räägib apostel *viimasest Aadamast*: „Nõnda on ka kirjutatud: „Esimene inimene Aadam sai elavaks hingeks.“ Viimne Aadam sai vaimuks, kes elustab.“ Ch. Wolff juhib tähelepanu, et surnute ülestõusmise väidet kinnitatakse siin pühakirja tsitaadiga (1Ms 2:7: „nõnda sai inimene elavaks hingeks“), millele Paulus lisab sõnad *esimene* ja *Aadam*, et selliselt vastandit Kristust kui viimast Aadamat esile tuua. Kuna 1Kr 15 on juttu ülestõusmisest, siis sellise tähistusega rõhutatase Kristuse eshatoloogilist tähendust.⁴⁰ W. Schrage arvates aga ei ole 1Kr 15:45 olev viimase Aadama mõte võetud 1Ms 2:7-st.⁴¹ Schrage tõdeb, et Aadam-Kristus-tüpoloogia religioonilooline taust ei ole veenvalt lahti mõtestatud, sest vaevalt selle tüpoloogia jaoks mingit tõelist paralleeli leidub.⁴² Paulus aga vajas tingimata selle nii olemusliku väite jaoks, et just Jeesus on viimane Aadam, kas mingit kindlat pühakirja tõendit või konkreetset sündmust, millele toetuda.

Võimalik, et just vaadeldav pärimus Jeesuse viibimisest kõrbes võis saada selleks toetuspunktiks, mille alusel Paulus oma otsustuse tegi. Leonhard Goppelti arvates soovisid ilmselt ka evangeeliumid ise Aadama tüpoloogiale tähelepanu juhtida. Just selliselt on kõige sobivam Mk 1:13 tõlgendada. Ühtlasi juhib Goppelt tähelepanu sellele, kuidas Pauluse õpilane Luukas oma evangeeliumis ühendab Jeesuse sugupuu ja Jeesuse kõrbekiusatuste loo. Jeesuse sugupuule järgneb kohe kiusatuslugu, nii et

³⁹ Vt Pesch, „Anfang des Evangeliums Jesu Christi“, 329 jj.

⁴⁰ Christian Wolff, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther. II Teil: Auslegung der Kapitel 8–16* (Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1982), 200 jj.

⁴¹ Wolfgang Schrage, *Der erste Brief an die Korinther. 4. Teilband, 1Kor 15:1–16,24* (Düsseldorf: Benziger Verlag, 2001), 302.

⁴² *Ibid.*, 273. Aadam-Kristus-tüpoloogia traditsiooniloo diskussiooni põhisuundade kohta vt *ibid.*, 272–277.

neid ühendab Ἀδὰμ τοῦ θεοῦ (Lk 3:38). See on märgiks, et ta nägi mõlemas loos Aadam-Kristus-tüpoloogiat.⁴³

KELLENA TAHTIS MARKUS JEEUSUST ESITLEDA?

Markus kirjutas oma teose eelkõige paganatest lugejatele, kelle mõttemaailm oli mõjutatud oma aja polüteismist. Et lugejad Jeesusest õigesti aru saaksid, oli tarvis kohe teose alguses anda lugejale õige vaatekoht ja selgelt näidata, kes Jeesus on.

Juba teose pealkirjas on Jeesuse kohta esitatud olemuslikud väited (Mk 1:1). Seejärel alustab evangeeliumi autor Jeesuse esitlemist prohveteringute abil, andes sellega ette suuna järgneva mõistmiseks, ühtlasi tuues tähtsale kohale juutide pühakirja. Just sellel taustal on Jeesuse isik mõistetav. Seejärel kasutas autor oskuslikult pärimusmaterjale ja stilistilisi võtteid, et Jeesust kolmekordselt esitleda. Ta suunas oma lugejad järgnevaid lugusid vaatlema teatud kindlast vaatepunktist: Jeesus on Pühades Kirjades ettekuulutatud Kristus, Jumala erakordne Poeg ja viimane Aadam. Ning seda kõike oli Jeesus juba oma maise elu missiooni täitmist alustades. Nii võiks need lood olla pealkirjastatud: 1) „Jeesuse esitlemine Ristija Johannese poolt“; 2) „Jeesuse esitlemine taeva poolt“; 3) „Jeesuse esitlemine Püha Vaimu poolt“.

Et Markus suunaks oma lugejaid nägema Jeesuse-pärimusi Ülestõusnu seisukohalt, ei leidnud evangeeliumi alguslugudes kinnitust. Samuti ei leidnud kinnitust, nagu oleks Markus tahtnud Jeesuse ristimist näidata pühendusriitusena või kõrbelugu Jeesuse proovikatsumisena. Selle asemel näitavad Markuse evangeeliumi alguslood, kes Jeesus oli oma maises elus. Kohe evangeeliumi algusest peale ei võinud lugejale jääda mingit kahtlust Jeesuse tegevuse igakülgses legitiimsuses. Seda teadmist pakusid vanad prohvetid ja Ristija, kes prohveteid tõlgendas. Pühakirjaga kooskõlas kinnitasid Jeesuse tegutsemise meelevalda taevane ilmutus ja sündmused kõrbes. Kõike seda pidid teadma ka evangeeliumi lugejad.

⁴³ Leonhard **Goppelt**, *Typos: die typologische Deutung des Alten Testaments im Neuen*. Nachdr. d. Ausg. Gütersloh 1939 (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1990), 117 jj.